

Кушніренко І. Ю., ОДЕКУ

ВИБОРЧА ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ДЕМОКРАТИЧНА ЦІННІСТЬ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Стаття присвячена аналізу толерантності як невід'ємного атрибуту демократичної політичної культури. Акцентується увага на ролі толерантності, яка проявляється під час виборчого процесу (виборчої), в реалізації демократичних цінностей і принципів розвитку суспільства.

Значення толерантності як невід'ємної риси національної чи особистої культури важко переоцінити. Адже саме ця риса забезпечує здатність суспільства до сприйняття нових прогресивних ідей та цінностей. Толерантність особливо важлива в сучасному світі, який характеризується глобалізацією економіки і зростаючою мобільністю, швидким розвитком комунікації, інтеграції та взаємозалежності, великомасштабними міграційними процесами і переміщенням населення, урбанізацією і трансформуванням соціальних моделей. Оскільки кожна частина світу характеризується різноманіттям, ескалація нетерпимості та розбрату потенційно загрожує всім регіонам. Від такої загрози неможливо відмежуватися національними кордонами, тому що вона має глобальний характер.

Саме тому для розв'язання цього глобального завдання необхідно здійснювати відповідні наукові дослідження, залучати соціальні науки до проведення глибинного аналізу причин такого становища та до ефективних протидій негативним явищам, а також здійснювати наукові дослідження та моніторинг з метою сприяння виробленню соціальних, політичних рішень та нормативної діяльності державних органів влади.

Сьогоднішня політична ситуація в багатьох країнах світу не просто ще раз звертає увагу на актуальність проблеми толерантності до інакодумства в межах світового спільного життєвого простору, а й переводить її до категорії злободенних.

Визначаючи толерантність як терпиме ставлення до інших, чужих думок, вірувань, політичних уподобань та позицій [5, 6], це явище розглядається в науці як характерна риса, в першу чергу

свідомості конкретного суб'єкта політичних відносин (індивіда, соціальної групи, суспільно-політичного інституту), а відтак і політичної культури суспільства в цілому. Найбільш поширена в даний час класифікація її пропонує нам такі типи:

– тоталітарна культура базується на принциповій одномірності соціального, економічного та духовного життя суспільства, на його тяжінні до стирання політичного, ідеологічного та іншого різномайття, до монополізму, тотального контролю, згортання прав і свобод людини;

– плюралістичний тип політичної культури стверджує багатоманіття, множинність усіх форм матеріального, політичного, ідеологічного, соціального буття, свободу думки і вибору в межах закону, вільну змагальність та конкуренцію, захист прав і свобод людини;

– перехідний тип політичної культури (від тоталітарного до плюралістичного) притаманний переважній більшості пост-соціалістичних країн, у т. ч. Україні [7].

Очевидно, що вирішальним критерієм у визначенні двох основних типів політичної культури – тоталітарного і плюралістичного – є принцип побудови соціальних відносин на ґрунті множинності, багатоманітності форм суспільного буття, чого практично неможливо досягти без толерантності як атрибуту культури, який передбачає наявність в ній різноманітності систем істини: політичний, релігійний, національний, етичний, естетичний плюралізм.

Еволюції пошуку в західній літературі другої половини ХХ ст. адекватних підходів до концептуалізації та операціоналізації абстрактного поняття «толрантність» присвячене спільне дослідження Лукіна В. Н. та Мусієнко Т. В., в якому відзначено центральне положення проблеми толрантності в науковому дослідженні системи демократичних цінностей високорозвинених суспільств, постійне перебування цього невід'ємного атрибуту демократичної політичної культури у фокусі уваги фахівців [8].

В роботі Федорової Т. Н., присвяченій значенню толрантності в процесі формування демократичної політичної культури в транзитних суспільствах, зокрема в російському, зазначено, що на тлі стало-підвищеного протягом останнього десятиліття ХХ ст. наукового інтересу з боку західних аналітиків до фундаментального положення теорії політичної культури про конгруентність системи

культурних цінностей і демократії привертає увагу характерна особливість: більш загальна постановка проблеми і подання її в ракурсі підтримки демократії стало характерним для дослідження суспільства саме перехідного типу. Сучасні закордонні політичні дослідження проблем становлення демократичної політичної культури та відповідної системи цінностей в перехідних суспільствах зосереджені, в першу чергу, на вивченні системи масових і індивідуальних орієнтаційна підтримку демократії. Толерантність розглядається при цьому як основний критерій довіри і підтримки. Політичну терпимість (толерантність) віднесено більшістю сучасних іноземних аналітиків до категорії ключових нормативних демократичних цінностей, яка значною мірою визначає перспективи формування політичної культури в умовах демократизації [9].

Вибори в Україні – це те випробування, той екзамен, навіть самий лише перебіг якого характеризує, наскільки ми, наше суспільство в цілому та кожен з нас особисто просунулись на шляху демократичних реформ, розвитку демократичної культури, захисту демократичних цінностей. Саме передвиборчі перегони є періодом найбільшої активізації політичного життя як квінтесенції всього різноманіття суспільних відносин країни, саме цей час є часом організації окремими політичними силами найтіснішої співпраці, взаємодії між собою, або ж, навпаки, моментом максимального загострення між ними політичної боротьби. Те, на яких засадах здійснюється така взаємодія (чи є ці відносини співпраці із тимчасовими або постійними союзниками взаємовигідними та рівноправними), за якими правилами точиться ця боротьба за державну владу (чи існують взагалі якісь правила чи обмеження в засобах досягнення перемоги над супротивником), свідчить про ступінь толерантності того чи іншого політика, партій, руху, а отже, і про загальний рівень політичної культури кожного конкретного суб'єкта політичного процесу. Саме толерантність як визначальна нормативна демократична цінність постає в даному випадку одним з вирішальних критеріїв оцінки лояльності суб'єкта до обраного суспільством курсу на демократичні перетворення. Така ключова позиція в системі демократичних цінностей належить толерантності у зв'язку з тим, що без неї реалізація решти складових цієї системи практично неможлива. Толерантність як домінанта політичного простору робить можливою свободу вибору: без неї стають нереальними ні вільна боротьба партій

на виборах, ні свобода індивідуального виборця підтримувати ті суспільно-політичні рухи, які відповідають його преференціям та зробленому ним політичному вибору.

Останнім часом «жертвами» нетерпимості з боку політиків стають ті чи інші політичні погляди опонентів, позиції та пункти їх програм, критика яких набуває дедалі більш зважених форм. Основними об'єктами нетолерантного ставлення сьогодні, як правило, є основні риси характеру чи темпераменту того або іншого діяча, певні особливості його біографії, особистого чи сімейного життя, інші другорядні факти, часто взагалі несуттєві для політичного майбутнього країни. Така тенденція свідчить про панування серед політичних лідерів-учасників передвиборчого процесу розуміння недоцільності критики, тим більше – заперечення того чи іншого пункту передвиборчої програми свого опонента, оскільки кожне висунуте ним гасло, кожна оголошена декларація, будь-яка зроблена заява чи просто висловлена думка так чи інакше зорієнтована на якогось конкретного виборця, переконує цього виборця у тому, що саме цей кандидат зможе якнайкраще захистити його (виборця) інтереси, забезпечити його потреби. Тому критика конкретних передвиборчих програмних позицій супротивника неминуче відверне від себе якусь частину електорату, коштуватиме такому політику певну кількість голосів виборців, яка за деяких обставин може відіграти вирішальну роль у визначенні переможця у виборах.

Той факт, що деякі політичні лідери та партії у своїй передвиборчій агітації часто-густо роблять заяви, використовують гасла, які аж ніяк не характеризують їх з боку політичної толерантності, ще раз доводить, що Україна стоїть ще на самому початку шляху побудови повноцінного демократичного суспільства. Але не наявність в арсеналах окремих представників політичної еліти прийомів та засобів ведення конкурентної боротьби, не тільки сумісних із поняттями політкоректності та терпимості, а й які суперечать елементарним нормам етики та моралі, не їх готовність в будь-який момент вдатись до, м'яко кажучи, не дуже конструктивної критики опонента чи відвертого поливання один одного брудом, має викликати найбільше занепокоєння аналітиків та свідомих виборців. Але, мабуть, значно більше значення має той факт, що таке нетерпиме ставлення до опонентів не заважає окремим діячам користуватися підтримкою значної кількості електорату,

яка, віддаючи свої голоси цьому кандидату, схвалює таким чином його непримиримість, агресивність та ворожість до конкурентів. Це свідчить про те, що, з одного боку, суспільство частково ще живе, можливо, несвідомо, політичними категоріями і цінностями минулої тоталітарної епохи – епохи класової боротьби та диктатури одного класу, епохи, коли саме нетерпимість була цінністю, саме непримиримість до класових ворогів та безкомпромісність в боротьбі з ними (як політичними, так і фізичними методами) визначали характер політичного життя країни; з іншого боку, можна зробити висновок, що навіть ті, хто вже сьогодні бачить перед собою демократичні орієнтири розвитку суспільних відносин, все ж таки ще недостатньо чітко усвідомлюють всю важливість побудови відповідної системи політичних цінностей на засадах терпимості, безумовну необхідність плекання толерантності як атрибуту політичної культури суспільства та держави в цілому і кожної окремої особи зокрема.

Неабиякий інтерес становить також проблема граничної межі толерантності як риси політичної культури суб'єкта. Чи може взагалі існувати така межа? Якщо може, то де вона має проходити, аби, не приносячи в жертву власні цінності та потреби, дати можливість вільно реалізовуватися інтересам іншої сторони? Чи можемо ми припустити існування диференційованого підходу у вирішенні цього питання у кожному окремому випадку інакодумства окремо?

Якщо залишатися абсолютно послідовним у своїй орієнтації на толерантність як на одну з головних цінностей демократичної культури, то неминуче доводиться розглядати дану проблему з позиції принципової неможливості проведення такої граничної межі та диференціації у функціонуванні режиму терпимого ставлення. Але тоді автоматично виникає низка інших питань: а чи маємо ми в такому разі толерантно ставитися і до проявів нетерпимості з боку інших осіб? Чи не повинні ми все ж таки активно протидіяти таким явищам чи навіть цим особам?

Прояв нетолерантності, нетерпимості та грубості пояснюється лише відсутністю аргументів, недостатнім словарним запасом, бажанням принизити опонента, поставити його в незручне становище або ж заставити мовчати. Передвиборча (виборча) толерантність представника політичної влади – це, перш за все, ввічливість, а ввічливість, в свою чергу – це повага до самого себе,

це позитивний імідж людини, його візитна картка. Культурна людина завжди ввічлива, а отже, ввічливість – це показник культури (і не тільки політичної).

Вичерпні та однозначні відповіді на ці питання дає політична практика сьогоднішніх подій, що розгортаються в сесійних залах, на майданах, площах і вулицях столиці та інших міст України, в інформаційному просторі ефіру телерадіокомпаній, шпальт газет, в електронній мережі Інтернету. Боротьба провідних політичних сил держави, ескальована до масштабів суспільного протистояння, до цього часу не набула форм відкритого соціального конфлікту, не мала трагічних наслідків лише завдяки неабиякій витримці та терпимості, розважливості та толерантності влади.

Можна зробити висновок, що толерантне ставлення учасників політичного передвиборчого процесу один до одного та толерантність в цілому як демократична цінність політичної культури залежить не тільки від норм сучасного міжнародного права, в яких яскраво задекларовано правила поведінки усіх учасників передвиборчих перегонів, але, в першу чергу, від особистісного розуміння своєї честі, гідності, порядності, внутрішніх переконань, служіння країні та народу, відчуття відповідальності та боргу перед виборцями, які вбирають наче губка усе виборче інформаційне поле і, які чекають, нарешті, хоча б від одного нього (кандидата) правдивої, коректної, розумної та толерантної поведінки.

Бібліографічний список

1. Ашин Г. Толерантность и элита / Г. Ашин // Власть. – 2002. – № 5. – С. 28 – 30.
2. Бондарева С. К. Толерантность: Введение в проблему / С. К. Бондарева. – М. : Изд-во Моск. психолого-социального ин-та; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2003. – 240 с.
3. Галкин А. А. Культура толерантности перед вызовами глобализации / А. А. Галкин, Ю. А. Красин // Социс. – 2003. – № 8. – С. 64 – 71.
4. Декларація принципів толерантності від 16 листопада 1995 року // Віче. – 2002. – № 11. – С. 12 – 13.
5. Словарь иностранных языков / Под ред. И. В. Лехина и проф. Ф. Н. Петрова. – М. : Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1954. – С. 691.
6. Політологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. – К. : Видавничий центр «Академія», 2001. – С. 525.

7. Там само. – С. 315.
8. Лукин В. Н. Толерантность в гражданском обществе: проблемы концептуализации / В. Н. Лукин, Т. В. Мусиенко // Религия и гражданское общество: проблема толерантности. Материалы Круглого стола (16 ноября 2002 г). – СПб. : Санкт-Петербургское философское общество, 2003. – С. 12-19.
9. Федорова Т. Н. Толерантность и формирование демократической политической культуры в транзитных обществах / Т. Н. Федорова // Религия и гражданское общество: проблема толерантности. Материалы Круглого стола (16 ноября 2002 г). – СПб. : Санкт-Петербургское философское общество, 2003. – С. 20-26.

Стаття надійшла до редколегії 17.05.2012

Статья посвящена анализу толерантности как неотъемлемого атрибута демократической политической культуры. Акцентируется внимание на роли предвыборной (выборной) толерантности в реализации демократических ценностей и принципов развития общества.

The article is devoted to the analysis of tolerance as an essential attribute of a democratic political culture. Focuses on the role of the election tolerance in the implementation of democratic values and principles into the development of community.